

HUDUDLARNING EKOLOGIK-IQTISODIY IXTISOSLASHUVINI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR VA ULARNING MINTAQAVIY BARQAROR RIVOJLANISHGA TA'SIRI

Soliyev Ravshanbek Odilovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada hududlarning ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvini shakllantiruvchi omillar hamda ularning mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ta'siri tadqiq etiladi. Tabiiy-resurs salohiyati, ishlab chiqarish tarkibi, ekologik yuklama, innovatsion faollik va institutsional sharoitlarning hududiy ixtisoslashuv jarayonidagi o'рни ilmiy jihatdan asoslanadi. Ekologik va iqtisodiy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tizimli yondashuv asosida tahlil qilinib, ularning resurslardan foydalanish samaradorligi, iqtisodiy raqobatbardoshlik va ekologik barqarorlikka ta'sir mexanizmlari yoritiladi. Hududlarning ekologik-iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ixtisoslashuvni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari aniqlanadi. Tadqiqotning empirik asosini 2016-2025-yillarda O'zbekiston hududlari hamda Namangan viloyati shahar va tumanlari kesimidagi statistik ko'rsatkichlar tashkil etdi. Natijalarga ko'ra, Namangan viloyatining respublika yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 5,19 foizdan 4,62 foizga kamaygan, viloyat sanoat ishlab chiqarishi esa Namangan shahri va To'raqo'rg'on tumanida yuqori darajada konsentratsiyalashgani aniqlandi.

Kalit so'zlar: mintaqaviy iqtisodiyot, ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuv, barqaror rivojlanish, hududiy salohiyat, tabiiy resurslar, ekologik yuklama, iqtisodiy samaradorlik, innovatsion rivojlanish, institutsional omillar, hududiy raqobatbardoshlik.

Аннотация

В статье исследуются факторы, формирующие эколого-экономическую специализацию регионов, и их влияние на устойчивое развитие региональной экономики. Научно обосновывается роль природно-ресурсного потенциала, структуры производства, экологической нагрузки, инновационной активности и институциональных условий в процессе территориальной специализации. Взаимосвязь экологических и экономических факторов анализируется на основе системного подхода, раскрываются механизмы их влияния на эффективность использования ресурсов, экономическую конкурентоспособность и экологическую устойчивость. С учетом эколого-экономических особенностей регионов определяются приоритетные направления совершенствования специализации. Эмпирическую основу исследования составили статистические показатели за 2016-2025 годы в разрезе регионов Узбекистана, а также городов и районов Наманганской области. Установлено, что доля Наманганской области в валовом внутреннем продукте республики снизилась с 5,19 до 4,62 %, а промышленное производство области в значительной степени сконцентрировано в городе Намангане и Туракурганском районе.

Ключевые слова: региональная экономика, эколого-экономическая специализация, устойчивое развитие, территориальный потенциал, природные ресурсы, экологическая нагрузка, экономическая эффективность, инновационное развитие, институциональные факторы, территориальная конкурентоспособность.

Abstract

The article examines the factors shaping the ecological and economic specialization of regions and their impact on the sustainable development of the regional economy. The role of natural resource potential, production structure, environmental load, innovation activity and institutional conditions in the process of territorial specialization is substantiated. The interrelation between ecological and economic factors is analysed on the basis of a systems approach, and the mechanisms of their influence on resource use efficiency, economic competitiveness and environmental sustainability are described. Taking into account the ecological and economic features of regions, priority directions for improving specialization are identified. The empirical basis of the study consisted of statistical indicators for 2016-2025 across the regions of Uzbekistan and the cities and districts of Namangan region. The results showed that the share of Namangan region in the national gross domestic product declined from 5.19 to 4.62 percent, while industrial production in the region was highly concentrated in Namangan city and Turakurgan district.

Keywords: regional economy, ecological and economic specialization, sustainable development, territorial potential, natural resources, environmental load, economic efficiency, innovative development, institutional factors, territorial competitiveness.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning cheklanganligi va ekologik muammolarning kuchayishi hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvini barqaror rivojlanish tamoyillari asosida takomillashtirishni talab etmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2030-yilgacha barqaror rivojlanish kun tartibida iqtisodiy o'sish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik muvozanatni saqlash ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [12]. Shu nuqtai nazardan, hududlarning tabiiy-resurs salohiyati, ishlab chiqarish tarkibi va ekologik imkoniyatlarini hisobga olgan holda iqtisodiy ixtisoslashuvini shakllantirish mintaqaviy barqaror rivojlanishning muhim shartiga aylanmoqda.

Xalqaro tashkilotlar tadqiqotlarida iqtisodiy faoliyatning ekologik oqibatlarini kamaytirish va resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish zarurligi ta'kidlanmoqda. UNEPning Global Resources Outlook 2024 hisobotida mavjud tendensiyalar davom etsa, 2060-yilga borib global resurs qazib olish hajmi 2020-yilga nisbatan 60 foizga ortishi mumkinligi qayd etilgan [11]. OECD tadqiqotlarida esa hududlarning iqtisodiy va ekologik xususiyatlariga moslashtirilgan rivojlanish siyosati muhimligi asoslangan [6]. Bu ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvga ta'sir etuvchi omillarni tizimli baholash va ularning hududiy rivojlanish natijalari bilan bog'liqligini aniqlash zaruratini kuchaytiradi.

O'zbekistonda ham iqtisodiy rivojlanishni ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Prezidentning 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son Qarori bilan tasdiqlangan 2019-2030-yillar davrida "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasida tabiiy resurslardan samarali foydalanish va qulay ekologik sharoitlarni yaratish vazifalari belgilangan [14]. Shuningdek, 2025-yil 30-yanvardagi PF-16-son Farmonda yashil iqtisodiyot tamoyillarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan [13]. Hududlarning tabiiy-iqlim sharoitlari, resurs salohiyati va ishlab chiqarish tarkibidagi tafovutlar ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvni shakllantiruvchi omillarni aniqlash hamda ularning mintaqaviy barqaror rivojlanishga ta'sirini ilmiy asoslashni dolzarb vazifaga aylantirmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hududlarning ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvini ilmiy jihatdan o'rganish mintaqaviy iqtisodiyot, ishlab chiqarish kuchlarining hududiy joylashuvi va iqtisodiy faoliyatning makon bo'yicha taqsimlanishiga oid nazariyalarga asoslanadi. A. Marshall o'zining Principles of Economics asarida korxonalarining muayyan hududda to'planishi ixtisoslashgan mehnat resurslari, ishlab chiqarish kooperatsiyasi va bilimlar almashinuvi orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishini asoslagan [5]. P. Krugman esa Geography and Trade asarida ishlab chiqarishning hududiy konsentratsiyasini miqyos samarasi, transport xarajatlari va bozor hajmi o'rtasidagi munosabatlar orqali izohlagan [4]. Ushbu yondashuvlar hududiy ixtisoslashuvning iqtisodiy asoslarini ochib bersa-da, ishlab chiqarish konsentratsiyasining ekologik oqibatlarini mustaqil baholash mezonini sifatida yetarlicha qamrab olmaydi. Chunki sanoat korxonalarining muayyan hududda to'planishi iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga, tabiiy resurslarga talabning ortishi, atmosfera ifloslanishi va ekologik yuklamaning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shu jihatdan hududiy ixtisoslashuvni baholashda aglomeratsiya samaralari bilan ekologik sig'im, resurslardan foydalanish intensivligi va atrof-muhitning tiklanish imkoniyatlarini o'zaro bog'liq holda o'rganish zarur.

M. Porterning The Competitive Advantage of Nations asarida iqtisodiy raqobatbardoshlikning shakllanishi ishlab chiqarish omillari, talab sharoitlari, o'zaro bog'liq tarmoqlar va korxonalar strategiyasi bilan izohlanadi [9]. Mazkur yondashuv hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi tabiiy resurslar mavjudligi bilangina emas, balki innovatsion salohiyat, texnologik rivojlanish va ishlab chiqarish aloqalarining samaradorligi bilan ham belgilanishini ko'rsatadi. D. Pearce, A. Markandya va E. Barbier tomonidan ishlab chiqilgan Blueprint for a Green Economy asarida esa iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ekologik xarajatlarni hisobga olish, tabiiy kapitalni saqlash va atrof-muhitga yetkaziladigan zararni iqtisodiy baholash zarurligi asoslangan [8]. Ushbu ikki ilmiy yondashuvning o'zaro bog'liqligi shundaki, hududiy raqobatbardoshlikni ta'minlash jarayonida iqtisodiy natijadorlik ekologik xarajatlardan bilan muvofiqlashtirilishi lozim. Xususan, yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi, biroq katta miqdorda suv va energiya iste'mol qiluvchi tarmoqlarning rivojlanishi uzoq muddatda hududning ekologik-iqtisodiy barqarorligini cheklashi mumkin. Demak, hududlarning ixtisoslashuv yo'nalishlarini tanlashda ishlab chiqarish samaradorligi,

resurs tejamkorligi va ekologik zarar ko'rsatkichlarini birgalikda baholash ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi.

R. Ayres va U. Simonis tahriri ostida nashr etilgan *Industrial Metabolism: Restructuring for Sustainable Development* asarida iqtisodiy tizimdagi moddiy va energetik oqimlar, resurslar aylanishi hamda ishlab chiqarish jarayonlarining ekologik oqibatlari o'rganilgan [1]. Mualliflar tomonidan rivojlantirilgan sanoat metabolizmi yondashuvi iqtisodiy faoliyat samaradorligini ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi bilan cheklamasdan, foydalanilgan xomashyo, energiya va hosil bo'lgan chiqindilar o'rtasidagi nisbat orqali baholash imkonini beradi.

H. Daly esa *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development* asarida iqtisodiy tizim tabiiy ekotizimning tarkibiy qismi ekanligini asoslab, iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanish tushunchalarini farqlaydi [2]. Uning nazariy qarashlarida tabiiy kapitalni saqlash va ekologik chegaralarni hisobga olish iqtisodiy faoliyatning uzoq muddatli barqarorligini belgilovchi asosiy shartlardan biri sifatida talqin etiladi.

Mazkur tadqiqotlarning ilmiy ahamiyati hududiy ixtisoslashuv samaradorligini resurslar unumdorligi va ekologik cheklovlar bilan bog'lash imkoniyatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, resurslardan foydalanish samaradorligining oshishi umumiy ekologik yuklamaning mutlaq kamayishini kafolatlamaydi. Ishlab chiqarish hajmining kengayishi natijasida jami resurs iste'moli ortishi mumkin. Shuning uchun hududlarning ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvini baholashda resurs sig'imi, ekologik yuklama va iqtisodiy natijadorlikni yagona tizimda tahlil qilish metodologik jihatdan muhimdir.

Ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvning institutsional va innovatsion omillarini tushuntirishda M. Porter va C. van der Linde, shuningdek, E. Ostromning ilmiy tadqiqotlari muhim o'rin tutadi. M. Porter va C. van der Linde ekologik tartibga solishning oqilona tashkil etilishi korxonalarda texnologik innovatsiyalarni rag'batlantirishi, resurslardan foydalanish unumdorligini oshirishi va muayyan sharoitlarda raqobatbardoshlikni mustahkamlashi mumkinligini asoslagan [10]. Biroq ushbu ijobiy ta'sir avtomatik yuzaga kelmaydi, balki korxonalarning innovatsion imkoniyatlari, investitsiya salohiyati va ekologik talablarning sifatiga bog'liq.

E. Ostrom *Governing the Commons* asarida umumiy foydalanishdagi tabiiy resurslarni boshqarishda mahalliy institutlar, jamoaviy kelishuvlar va nazorat mexanizmlarining ahamiyatini ochib bergan [7]. R. Hausmann va hammualliflarning *The Atlas of Economic Complexity* tadqiqotida esa iqtisodiy rivojlanish ishlab chiqarish bilimlari, texnologik imkoniyatlar va murakkab mahsulotlar ishlab chiqarish salohiyati bilan bog'liq holda izohlangan [3]. Ushbu ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish hududlarning ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvi tabiiy-resurs salohiyati, ishlab chiqarish tarkibi, innovatsion rivojlanish, ekologik cheklovlar va institutsional boshqaruvning o'zaro ta'siri natijasida shakllanishini ko'rsatadi. Biroq iqtisodiy murakkablik yoki texnologik rivojlanish darajasining yuqoriligi ekologik barqarorlikni o'z-o'zidan ta'minlamaydi. Shu sababli mavjud nazariyalarni hududiy darajada integratsiyalash, ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvga ta'sir etuvchi omillarning

funksional bog‘liqligini aniqlash va ularning barqaror rivojlanishga ta’sirini empirik baholash tadqiqotning asosiy ilmiy vazifasi sifatida belgilanadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda hududlarning ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvini shakllantiruvchi omillarni aniqlash va ularning mintaqaviy barqaror rivojlanishga ta’sirini baholashda tizimli, qiyosiy, statistik va ekonometrik tahlil usullaridan foydalanish nazarda tutiladi. Tabiiy-resurs salohiyati, ishlab chiqarish tarkibi, ekologik yuklama, innovatsion faollik va institutsional sharoitlar mustaqil o‘zgaruvchilar sifatida belgilanadi. Hududiy ixtisoslashuv darajasi lokallashuv koeffitsiyenti (LQ) orqali aniqlanadi.

Ekologik-iqtisodiy samaradorlikni baholashda resurs sig‘imi, chiqindilar intensivligi va iqtisodiy natijadorlik ko‘rsatkichlari standartlashtiriladi. Omillar ta’sirini aniqlash uchun hududlar va yillar kesimidagi panel regressiya modeli qo‘llanadi. Modelda hududiy va vaqtga xos o‘zgarmas ta’sirlar nazorat qilinadi. Natijalarning statistik ishonchliligi koeffitsiyentlar ahamiyatliligi, diagnostik testlar va muqobil spetsifikatsiyalar orqali tekshiriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Hududlarning ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvini shakllantiruvchi omillar va ularning mintaqaviy barqaror rivojlanishga ta’sirini aniqlashda iqtisodiy, tabiiy-resurs va ekologik ko‘rsatkichlarni o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston hududlarining tabiiy-iqlim sharoitlari, ishlab chiqarish salohiyati, resurslar bilan ta’minlanganligi va iqtisodiy faoliyat tarkibidagi tafovutlar ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvning turlicha shakllanishiga sabab bo‘ladi. Shu jihatdan hududiy rivojlanish jarayonlarini iqtisodiy natijadorlik, resurslardan foydalanish samaradorligi va ekologik barqarorlik mezonlari asosida kompleks baholash zarurati yuzaga keladi.

Tadqiqotning empirik asosini 2016-2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasi hududlari, jumladan Namangan viloyati hamda uning shahar va tumanlari kesimidagi statistik ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Ushbu ma’lumotlar asosida shakllantiriladigan jadvallarda hududlarning iqtisodiy rivojlanish dinamikasi, ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuviga ta’sir etuvchi omillar va ularning barqaror rivojlanish bilan bog‘liqligini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar tizimlashtiriladi. Jadvallar hududlararo tafovutlarni aniqlash, ko‘rsatkichlarning o‘n yillik o‘zgarishini kuzatish hamda ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvning hududiy xususiyatlarini qiyosiy baholash uchun axborot asosini yaratadi.

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi hududlarida yalpi hududiy mahsulot hajmining dinamikasi¹

Hududlar	2016-yil	2018-yil	2020-yil	2022-yil	2024-yil	2025-yil	2025/2016, marta
O‘zbekiston Respublikasi	290 213,4	494 814,8	705 076,5	1 041 877,9	1 535 431,7	1 849 650,0	6,37
Qoraqalpog‘iston R.	10 524,5	19 372,3	26 136,6	36 667,6	46 299,8	54 076,9	5,14
Andijon	18 376,6	31 623,2	44 097,9	65 233,4	93 026,3	107 717,6	5,86
Buxoro	16 594,9	25 773,6	36 621,6	53 714,9	73 434,1	86 608,1	5,22

¹ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi, SIAT ko‘rsatkichlari.

Hududlar	2016-yil	2018-yil	2020-yil	2022-yil	2024-yil	2025-yil	2025/2016, marta
Jizzax	8 719,4	14 709,9	20 871,6	31 274,3	43 545,9	52 956,7	6,07
Qashqadaryo	23 743,4	31 690,4	42 298,6	59 822,3	83 950,0	98 783,4	4,16
Navoiy	12 739,3	27 190,4	60 326,4	78 668,2	130 439,5	167 964,6	13,18
Namangan	15 062,1	22 956,4	34 169,1	50 668,2	71 869,1	85 419,0	5,67
Samarqand	25 429,8	37 852,1	49 635,9	71 714,9	103 882,7	121 489,5	4,78
Surxondaryo	13 878,7	21 616,8	28 533,6	40 789,7	56 553,9	66 186,5	4,77
Sirdaryo	6 802,1	9 992,6	14 676,8	20 746,6	28 655,5	35 794,4	5,26
Toshkent viloyati	26 724,2	45 784,6	74 685,6	105 520,0	151 251,8	180 177,4	6,74
Farg'ona	21 206,6	33 037,2	45 653,1	68 370,1	93 605,7	111 305,3	5,25
Xorazm	11 568,7	18 184,2	24 668,3	38 927,4	53 640,0	62 987,5	5,44
Toshkent shahri	42 307,8	75 074,2	111 465,3	178 973,3	302 878,5	367 222,3	8,68

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2016-2025-yillarda O'zbekiston hududlarida yalpi hududiy mahsulot hajmining nominal o'sishi kuzatilgan. Respublika bo'yicha yalpi ichki mahsulot hajmi 290 213,4 mlrd so'mdan 1 849 650,0 mlrd so'mga yetib, 6,37 barobarga oshgan. Hududlar kesimida eng yuqori nominal o'sish Navoiy viloyatida (13,18 barobar), Toshkent shahrida (8,68 barobar) va Toshkent viloyatida (6,74 barobar) qayd etilgan. Nisbatan past o'sish Qashqadaryo (4,16 barobar), Surxondaryo (4,77 barobar) va Samarqand (4,78 barobar) viloyatlarida kuzatilgan. Ushbu tafovutlar hududlarning ishlab chiqarish tarkibi, iqtisodiy salohiyati va tarmoq ixtisoslashuvidagi farqlarni chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Biroq nominal ko'rsatkichlardagi o'zgarishlar narxlar ta'sirini ham aks ettirganligi sababli ularni hududlarning real iqtisodiy o'sish sur'atlari sifatida baholash ilmiy jihatdan to'g'ri emas.

Namangan viloyatida yalpi hududiy mahsulot hajmi 2016-yildagi 15 062,1 mlrd so'mdan 2025-yilda 85 419,0 mlrd so'mga yetib, 5,67 barobarga oshgan. Bu respublika bo'yicha nominal o'sish ko'rsatkichidan 0,70 birlikka past bo'lib, viloyat iqtisodiyotining hududlararo rivojlanish dinamikasidagi o'ziga xos xususiyatlarini namoyon etadi. Xususan, 2025-yilda Namangan viloyatining respublika yalpi ichki mahsulotidagi ulushi taxminan 4,62 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2016-yilda ushbu ko'rsatkich 5,19 foizga teng bo'lgan. Mazkur o'zgarish viloyat iqtisodiyotining nominal hajmi oshganiga qaramay, uning respublika iqtisodiyotidagi nisbiy ulushi 0,57 foiz punktga qisqarganini ko'rsatadi. Bu holatni ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuv samaradorligining pasayishi sifatida baholash uchun asos yetarli emas. Buning uchun viloyatning tarmoq tarkibi, ishlab chiqarishning resurs sig'imi, ekologik yuklama va texnologik samaradorlik ko'rsatkichlarini birgalikda tahlil qilish talab etiladi.

2-jadval

Namangan viloyati shahar va tumanlarida sanoat ishlab chiqarishining hududiy konsentratsiyasi va o'sish ko'rsatkichlari¹

Shahar va tumanlar	Sanoat mahsuloti, mlrd so'm	Viloyatdagi ulushi, foizda	Fizik hajm indeksi, foizda
Namangan shahri	9 091,3	29,43	108,1
Namangan tumani	1 574,7	5,10	108,1
Mingbuloq	818,5	2,65	107,1
Kosonsoy	1 478,0	4,78	109,4

¹ Manba: Namangan viloyati statistika boshqarmasi, 2025-yil bo'yicha statistik press-relizi.

Shahar va tumanlar	Sanoat mahsuloti, mlrd so'm	Viloyatdagi ulushi, foizda	Fizik hajm indeksi, foizda
Norin	294,8	0,95	108,8
Pop	829,9	2,69	111,9
To'raqo'rg'on	5 467,7	17,70	108,3
Uychi	1 615,6	5,23	108,0
Uchqo'rg'on	860,5	2,79	107,0
Chortoq	906,9	2,94	121,2
Chust	2 676,8	8,66	113,4
Yangiqo'rg'on	457,0	1,48	112,2
Namangan viloyati	30 893,8	100,00	109,2

2-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilning yanvar-oktabr oylarida Namangan viloyatida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 30 893,8 mlrd so'mni tashkil etib, fizik hajm indeksi 109,2 foizga yetgan. Hududlar kesimida sanoat ishlab chiqarishining eng yuqori hajmi Namangan shahrida 9 091,3 mlrd so'm, To'raqo'rg'on tumanida 5 467,7 mlrd so'm va Chust tumanida 2 676,8 mlrd so'mni tashkil etgan. Mazkur hududlarning viloyat sanoat ishlab chiqarishidagi ulushi mos ravishda 29,43, 17,70 va 8,66 foizga teng bo'lib, ularning jami ulushi 55,79 foizni tashkil qilgan. Bu sanoat faoliyatining ayrim hududlarda yuqori darajada konsentratsiyalashganini ko'rsatadi. Aksincha, Norin (294,8 mlrd so'm), Yangiqo'rg'on (457,0 mlrd so'm) va Mingbuloq (818,5 mlrd so'm) tumanlarida sanoat ishlab chiqarish hajmi nisbatan past bo'lgan. Bunday hududiy tafovutlar ishlab chiqarish quvvatlari, infratuzilmaviy imkoniyatlar va iqtisodiy faoliyat tarkibidagi farqlarni chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

3-jadval

Namangan viloyati shahar va tumanlarida sanoat ishlab chiqarishining hududiy konsentratsiyasi va ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvni baholash ko'rsatkichlari¹

Shahar va tumanlar	Sanoat hajmi, mlrd so'm	Sanoat ulushi, foizda	Fizik hajm indeksi, foizda	Konsentratsiya guruhi
Namangan shahri	9 091,3	29,43	108,1	Yuqori
Namangan tumani	1 574,7	5,10	108,1	O'rta
Mingbuloq	818,5	2,65	107,1	Past
Kosonsoy	1 478,0	4,78	109,4	O'rta
Norin	294,8	0,95	108,8	Past
Pop	829,9	2,69	111,9	Past
To'raqo'rg'on	5 467,7	17,70	108,3	Yuqori
Uychi	1 615,6	5,23	108,0	O'rta
Uchqo'rg'on	860,5	2,79	107,0	Past
Chortoq	906,9	2,94	121,2	Past
Chust	2 676,8	8,66	113,4	O'rta
Yangiqo'rg'on	457,0	1,48	112,2	Past
Namangan vil.	30 893,8	100,00	109,2	-

¹ Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Sanoat ishlab chiqarishining fizik hajm indeksleri hududlar iqtisodiy faolligidagi o'zgarishlarni aniqlash imkonini beradi. Xususan, Chortoq tumanida ushbu ko'rsatkich 121,2 foizni tashkil etib, oldingi yilning mos davriga nisbatan real ishlab chiqarish hajmi 21,2 foizga oshgan. Chust (113,4 foiz), Yangiqo'rg'on (112,2 foiz) va Pop (111,9 foiz) tumanlarida ham viloyatning o'rtacha ko'rsatkichidan (109,2 foiz) yuqori o'sish kuzatilgan. Namangan shahri va To'raqo'rg'on tumanida esa sanoat mahsulotlari hajmi yuqori bo'lishiga qaramay, fizik hajm indeksleri mos ravishda 108,1 va 108,3 foizni tashkil etgan. Ushbu natijalar sanoat ishlab chiqarishining mavjud hududiy konsentratsiyasi bilan uning o'sish sur'atlari o'rtasida farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Biroq sanoat hajmi va o'sish indeksleri ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuv samaradorligini bevosita ifodalamaydi. Buning uchun hududlar kesimida energiya va suv iste'moli, chiqindilar hajmi hamda resurslardan foydalanish unumdorligini qo'shimcha baholash talab etiladi.

3-jadval ma'lumotlariga ko'ra, Namangan viloyatida sanoat ishlab chiqarishining hududiy konsentratsiyasi sezilarli darajada farqlanadi. Xususan, Namangan shahri va To'raqo'rg'on tumani yuqori konsentratsiyalashgan hududlar sifatida ajralib turib, ularning viloyat sanoat ishlab chiqarishidagi hisoblangan ulushi mos ravishda 29,43 va 17,70 foizni tashkil etadi. O'rta konsentratsiya guruhiga Namangan tumani 5,10 foiz, Kosonsoy 4,78 foiz, Uychi 5,23 foiz va Chust 8,66 foiz ko'rsatkichlari bilan kiradi. Past konsentratsiya guruhida esa Mingbuloq, Norin, Pop, Uchqo'rg'on, Chortoq va Yangiqo'rg'on tumanlari joylashgan. Ushbu taqsimot sanoat faoliyatining hududlar bo'yicha notekis shakllanganini ko'rsatadi. Biroq jadvaldagi hududiy sanoat hajmlari yig'indisi viloyat umumiy ko'rsatkichidan 4 822,0 mlrd so'mga farq qilgani sababli, ulushlar dastlabki hisob-kitob sifatida baholanishi lozim.

Hududlarning sanoat ishlab chiqarishi dinamikasi konsentratsiya darajasi bilan o'sish sur'atlari o'rtasida muayyan tafovutlar mavjudligini ko'rsatadi. Jumladan, Chortoq tumanida sanoat ishlab chiqarishining fizik hajm indeksi 121,2 foizni, Chustda 113,4 foizni, Yangiqo'rg'onda 112,2 foizni va Popda 111,9 foizni tashkil etib, viloyatning o'rtacha 109,2 foizlik ko'rsatkichidan yuqori bo'lgan. Aksincha, sanoat ishlab chiqarish hajmi bo'yicha yetakchi Namangan shahri va To'raqo'rg'on tumanida fizik hajm indeksleri mos ravishda 108,1 va 108,3 foiz darajasida shakllangan. Bu holat sanoat ishlab chiqarishining mavjud ko'lami bilan uning joriy o'sish sur'ati bir xil iqtisodiy jarayonni ifodalamasligini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston hududlari va Namangan viloyatining iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini o'rganish hududiy ixtisoslashuvning shakllanishida ishlab chiqarish salohiyati, tarmoq tarkibi, resurslardan foydalanish imkoniyatlari va institutsional sharoitlar muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Tadqiqotda iqtisodiy o'sish dinamikasi va sanoat ishlab chiqarishining hududiy konsentratsiyasi o'rtasidagi tafovutlar aniqlanib, ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvni takomillashtirish uchun quyidagi ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

1. 2016-2025-yillarda O'zbekiston yalpi ichki mahsulotining nominal hajmi 6,37 barobarga, Namangan viloyatining yalpi hududiy mahsuloti esa 5,67 barobarga

oshgan. Shu davrda viloyatning respublika iqtisodiyotidagi ulushi 5,19 foizdan 4,62 foizga kamaygan. Ushbu natijalar hududlarning iqtisodiy rivojlanish dinamikasi o'zaro farqlanishini ko'rsatadi. Hududiy ixtisoslashuvni takomillashtirishda ishlab chiqarish hajmini oshirish bilan cheklanmasdan, yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi, energiya va resurslarni tejovchi tarmoqlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq. Buning uchun hududlarning tabiiy-resurs salohiyati, ishlab chiqarish tarkibi va ekologik cheklovlarini hisobga oluvchi kompleks baholash tizimini joriy etish tavsiya etiladi.

2. Namangan viloyatida 2025-yilning yanvar-oktabr oylarida sanoat ishlab chiqarishi 30 893,8 mlrd so'mni tashkil etib, fizik hajm indeksi 109,2 foizga yetgan. Namangan shahri va To'raqo'rg'on tumani sanoat ishlab chiqarishining eng yirik markazlari sifatida ajralib turadi. Jadvaldagi dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, ularning viloyat sanoatidagi ulushi mos ravishda 29,43 va 17,70 foizni tashkil etgan. Biroq hududiy ko'rsatkichlar yig'indisidagi 4 822,0 mlrd so'mlik tafovut ulushlarni qo'shimcha tekshirish zarurligini bildiradi. Sanoat konsentratsiyasi yuqori hududlarda resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash va ekologik monitoringni kuchaytirish, sanoat salohiyati past hududlarda esa mahalliy resurslarga mos ishlab chiqarish yo'nalishlarini rivojlantirish taklif etiladi.

3. Sanoat ishlab chiqarishining fizik hajm indeksi Chortoq tumanida 121,2 foizni, Chustda 113,4 foizni, Yangiqo'rg'onda 112,2 foizni va Popda 111,9 foizni tashkil etib, viloyatning o'rtacha ko'rsatkichidan yuqori bo'lgan. Mazkur natijalar ishlab chiqarish ko'lamini va o'sish sur'atlari hududlar bo'yicha turlicha shakllanishini tasdiqlaydi. Shu asosda ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvni baholashda sanoatning hududiy ulushi, ishlab chiqarish o'sishi, energiya va suv sig'imi hamda ekologik yuklama ko'rsatkichlarini birlashtiruvchi ko'p mezonli metodikani ishlab chiqish taklif etiladi. Bunday yondashuv iqtisodiy o'sishning ekologik xarajatlar bilan bog'liqligini aniqlash va hududlarning barqaror rivojlanish imkoniyatlarini qiyosiy baholash uchun metodologik asos yaratadi.

4. Hududlarning ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvini takomillashtirishda iqtisodiy, ekologik va institutsional omillarni o'zaro muvofiqlashtiruvchi differensiallashgan boshqaruv mexanizmini shakllantirish zarur. Ushbu mexanizm doirasida hududlarni ishlab chiqarish konsentratsiyasi, tabiiy-resurs imkoniyatlari, ekologik yuklama va innovatsion salohiyatiga ko'ra guruhlash, har bir guruh uchun ustuvor tarmoqlar hamda investitsiya yo'nalishlarini belgilash tavsiya etiladi. Shuningdek, mahalliy boshqaruv organlari faoliyatida resurslar unumdorligi, ekologik samaradorlik va iqtisodiy natijadorlik ko'rsatkichlariga asoslangan monitoring tizimini joriy etish maqsadga muvofiq. Bunda ekologik-iqtisodiy ixtisoslashuvning barqaror rivojlanishga ta'sirini ishonchli aniqlash uchun 2016-2025-yillar bo'yicha ekologik statistikani to'ldirish, hududiy ma'lumotlarni muvofiqlashtirish va ekonometrik baholashni amalga oshirish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ayres, R. U., & Simonis, U. E. (Eds.). (1994). Industrial metabolism: Restructuring for sustainable development. United Nations University Press. <https://archive.unu.edu/unupress/unupbooks/80841e/80841E00.htm>

2. Daly, H. E. (1996). Beyond growth: The economics of sustainable development. Beacon Press.
3. Hausmann, R., Hidalgo, C. A., Bustos, S., Coscia, M., Chung, S., Jimenez, J., Simoes, A., & Yildirim, M. A. (2011). The atlas of economic complexity: Mapping paths to prosperity. Center for International Development at Harvard University. <https://www.hks.harvard.edu/publications/atlas-economic-complexity-mapping-paths-prosperity>
4. Krugman, P. (1991). Geography and trade. The MIT Press; Leuven University Press.
5. Marshall, A. (1890). Principles of economics. Macmillan and Co.
6. OECD. (2025). Place-based policies for the future. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/place-based-policies-for-the-future_e5ff6716-en.html
7. Ostrom, E. (1990). Governing the commons: The evolution of institutions for collective action. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763>
8. Pearce, D. W., Markandya, A., & Barbier, E. B. (1989). Blueprint for a green economy. Earthscan Publications.
9. Porter, M. E. (1990). The competitive advantage of nations. The Free Press.
10. Porter, M. E., & van der Linde, C. (1995). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. Journal of Economic Perspectives, 9(4), 97-118. <https://doi.org/10.1257/jep.9.4.97>
11. UNEP. (2024). Global resources outlook 2024: Bend the trend. United Nations Environment Programme. <https://www.unep.org/resources/Global-Resource-Outlook-2024>
12. United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-yanvardagi PF-16-son “«O‘zbekiston - 2030» strategiyasini «Atrof-muhitni asrash va “yashil” iqtisodiyot yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-7369703>
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son “2019-2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori. <https://lex.uz/docs/4539502>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, iyul, 7-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 362/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: 9710. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlaro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**